

İş ahlakı: Arılar masalı ve arılar meseli*

Sayın Cumhurbaşkanını yardımcısı,

*Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği'nin değerli başkan ve yöneticileri,
Sevgili kardeşlerim, hanımefendiler, beyefendiler!*

Öncelikle hepimizi Allah'ın selamıyla selamlıyorum:
Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.

Aziz kardeşlerim,

Şahsen ben iş, ticaret ve ekonomi alanlarına yabancı bir insanım. Bu alanlar, sizin gibi bildiğim, anladığım konular değildir. Bir hadis talebesi olarak, sevgili Peygamberimizin hikmet hazinesi hadislerinin tahsilini yapmakla şeref yap olan bir kardeşiniz olarak, genelde iktisat-ahlak ilişkisi, özelde iş ahlakı, ticaret ahlakı, üretim ve tüketim ahlakı meselesine bir masal ve bir mesel farkı penceresinden bakmak istiyorum. Bugün iş ahlakı, ticaret ahlakı, üretim ve tüketim ahlakı bu masal ile meselin ihtilafından ibarettir. Karşılaştıracığım masalın da, meselin de kahramanları arılardır. Birine “arılar masalı”, diğerine de “arılar meseli” diyorum.

Arılar masalının yazarı 18. yüzyılda yaşamış, küresel kapitalizmin homo-economicus insan tipine zemin hazırlayan, ilham veren Hollanda asıllı İngiliz yazar ve düşünür Bernard Mandeville'dir. Arılar meselenin sahibi ise mekarim-i ahlakı tamamlamak üzere gönderilen Resul-i Ekrem Efendimizdir (sas).

Arılar masalında dünya ve ülkeler birer arı kovanına, insanlar da bu kovanda iş bölümü yapmış arılara benzetilir. Kovan adlı ülkede, başlangıçta her şey çok güzeldir. Tüm arılar bir zenginlik ve refah içindedir. Kovan ülkesi en parlak, en müreffeh dönemlerinden birini yaşamaktadır. Ticaret ve endüstri alabildiğine gelişmiş, bilim ve sanatlar inanılmaz biçimde ileri bir duruma gelmiştir. Her tarafta bir hareket, bir canlılık göze çarpmaktadır. Ancak bir süre sonra bu bolluk ve refah ortamı bozulur; her şey bir kaosa ve kabusa dönüşür. Peki ne oldu da işler kötüye gitti? Masala göre işlerin tersyüz olmasının, bu büyük kaosun ve kabusun en büyük sebebi ülke sakinlerinin yani arıların dürüst ve ahlaklı olmaya karar vermiş olmalarıdır. Refah ve bolluktan sonra başlayan kriz ve sefaletin yegane sebebi arıların erdemli ve fedakar olmaya karar vermeleridir. Ahlak sahibi arıların bu yeni davranışları kovan ülkesinin iktisadını, iş hayatını, ticaretini, üretim ve tüketimini sekteye uğratmış ve düpedüz bir felakete sürüklemiştir.

Arılar masalına göre bireysel ahlaksızlık en büyük fazilettir. İlerlemek, başarılı olmak, rakipleri alt etmek, makamlara ve mevkilere yükselmek, zenginleşmek, güç toplamak; tüm bunlar ancak bireysel ahlaksızlıktan ve bireysel erdemsizlikten neşet eder. Toplumlar da tıpkı bireyler gibi, her konuda öncü ve dünyada belirli bir güç ve söz sahibi olmak istiyorlarsa hem ferdi hem de toplumsal düzeyde her türlü iyilikten, erdemden, değerden, ahlaktan vezgeçmelidir. Büyümenin ve ayakta kalmanın biricik yolu budur.

Gelelim “arılar meseli”ne... Bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (sas) gerçek müminleri arılara benzetir ve şöyle buyurur:

“Nefsim elinde olan Allah'a and olsun ki; gerçek müminlerin misali bal arılarının misali gibidir. Onlar sadece temiz ve helal olanı yerler, sadece temiz ve helal olanı üretirler. (Onlar helal ve temiz olanı elde etmek, helal ve temiz olanı üretmek için) her yere konarlar fakat (tabiattan) hiçbir şeyi kırmazlar ve hiçbir şeyi bozmazlar.”

Sevgili dostlar

Arılar masalı, sadece bir masal değildir. Bu masal modern ahlak felsefesinin, iktisat düşüncesinin fabl türündeki kurucu metinlerinden biridir. Buna göre gerilemenin, dağılmanın, zayıflamanın, rakipler karşısında kaybetmenin en önemli nedeni bireysel ahlak, kişisel fazilet ve erdemdir.

Arılar masalı, günümüzde artık küresel piyasanın gerçeği ve kapitalizmin ruhudur.

Arılar meseli ise müminin ahlakıdır, durşudur.

Arılar meseli, bir ahlak, erdem ve fazilet vizyonudur.

Helali, ahlakı, kırmamayı, dökmemeyi, kimseye zarar vermemeyi, temizliği öğreten bir hikmet ve merhamet çağrısıdır.

Arılar meseli unutulmuştur. Hatta arılar masalına çomak sokmakla emrolunan müminler dahi bu meseli unuttular maalesef. Ve arılar meseline kulaklarımızı tıkayıp arılar masalına inandığımız için de, bugün insanlık ailesi olarak küresel bir ahlak kriziyle karşı karşıyayız.

Evet, 20. yüzyılda arılar masalı artık masal olmaktan çıktı, modern hayatın ve küresel kapitalizmin bir gerçeğine dönüştü. Hırs, tamah, aç gözlülük, sınırsız tüketim, iktidar hırsı, acımasız rekabet, aşırı kâr şehveti gibi tutkular; gelişmenin, ilerlemenin, iş ve ticaretin, üretim ve tüketimin, büyümenin en mühim muharrrik gücü olarak kabul ediliyor artık. Hile ve düzenbazlık, iş ve ticaretin ahlakına dönüştü.

Zira küreselleşme ile birlikte bugün bütün dünya tek bir pazara, tek bir piyasaya dönüşmüştür. Üzülerek belirtmek isterim ki bu pazara, bu piyasaya her şey girmiştir fakat bütün çabalara rağmen değer ve ahlak girememiştir. Yani masal ve masalın kahramanları girmiş ama mesel ve meselin kahramanları girememiştir. Ne kadar bilimsel tasnifler yaparsak yapalım; ne iş ahlakı, ne ticaret ahlakı, ne üretim ahlakı, ne tüketim ahlakı, ne de meslek ahlakı bu küresel pazarda kendine yer bulabilmiştir. Bu piyasaya her şey sığmıştır fakat davranışı ahlaki kılan değerler, sığacak yer bulamamıştır. Çünkü masaldan ilham alan piyasa kendini ahlak karşıtlığı üzerinden tanımlamış ve anlamlandırmıştır.

Ahlakın yegane ölçüsü, kıymeti değerdir. Ama değer bu pazara uğrayınca fiyat olmuştur. Evet, ahlakın kaynağı olan yüce ve evrensel değerler bu küresel piyasada fiyat adını almıştır. Bu piyasada hiçbir şeyin değeri ve kıymeti yoktur, yalnızca bir fiyatı ve ederi vardır. Halbuki değeri olan bir şeyin fiyatı olmaz, çünkü değere paha biçilmez. Ve fiyatı olanın da değeri olmaz.

Bu piyasa her şeyi metalaştırmıştır. Sadece işçiyi, emekçiyi, çalışanı değil patronu, işvereni; sadece tüketiciyi değil, üreticiyi de çarkları arasında metalaştırmıştır. Sözde her şey insan içindi ancak insanın kendisi de bütün değerleri ile birlikte bu piyasanın kurbanı olmuştur. Bu kara piyasa; ahlakı, değeri, bilgiyi, inancı, çocuğu, kadını da metalaştırmaktan çekinmemiştir.

Aziz dostlar,

Küresel piyasayı küresel siyaset belirledi, ancak zamanla bütün siyasetler bu pazarın fiyatı ucuz bir metana dönüştü. Zira bu pazar harcama yeri değil harcanma yeridir. Pazarda harcamaya gidenin kendisi de harcanır oldu.

Bizi bu pazarın şerrinden, bu piyasanın zulmünden, bu masalın figüranlığından kurtaracak olan ilimdi, ilmin aydınlığı idi. Fakat bu piyasa bilgiyi de hikmetten, marifetten arındırarak bir metaa dönüştürdü ve bu meta ile yeni bir mühendislik üretti: Cehalet mühendisliği. Cehalet mühendisliğinin eğitim yoluyla herkes bu piyasanın bağımlı birer tüketicisi haline getirildi.

Ve en acısı canımızdan aziz bildiğimiz dinimiz, inancımız da bu pazardan nasibini aldı. Piyasanın bir köşesinde müstakil bir din pazarı kuruldu. Din baronları ve din tüccarları marifetiyle dinin değerleri de harcandı. Allah'ın ayetleri az bir paha ile satılır oldu. Bize bu piyasadan kurtuluşun yollarını gösterecek olan din hizmetleri de fiyatlandırıldı.

Kıymetli dostlar,

Ahlakın hayat bulduğu iki büyük alan vardır: İdare ve siyaset ile iş ve ticaret. Elbette ahlakın sergileneceği yer cami ve mabet değil ya da sadece cami ve mabet değil, çarşı ve pazardır. Sadece ibadet yeri değil iş yeridir. İş yerini ibadet yerine dönüştürecek olan ise ahlaktır. Sadakatin, samimiyetin, doğruluğun, ahde vefanın, emanete riayetinin, salih amelin sergileneceği yer iş ve ticaret alanıdır, yani pazar ve piyasadır.

Ahlak krizi bir anlam krizidir, bir anlamsızlık krizidir.

Ahlak krizi bir akıl krizidir, hatta bir varlık ve varoluş krizidir.

Ahlakı tamamlamak üzere gönderilen peygamberin şahid ve hayırlı ümmetinin de bugün yaşadığı en büyük kriz, ahlak krizidir. Siyasi krizlerin de ekonomik krizlerin de en büyük sebebi 'arılar meseli'ne kulak tıkayıp 'arılar masalı'nın peşine düşmektir; yani ahleksizliktir.

Kardeşlerim,

Sadece ahlak krizi yaşamıyoruz, bir değerler krizi de yaşıyoruz. Davranışları ahlaki kılan değerleri tespit etmede kriz yaşıyoruz. Değerler hiyerarşisini altüst eden bir anlam krizi yaşıyoruz. Daha acı olan ise dindarlığın ahlak üretmemesi, din-i mübin-i İslam'ın gayr-i ahlaki davranışlara mesned kılınmasıdır.

Her şeyi parçaladığımız gibi ahlakı da parçaladık. Oysa ahlak bütünlük ifade eden bir varlıktır, varoluştur. Maddi varlığımız 'halk'tır, manevi varlığımız ise 'hulk'dur. Ahlak 'hulk'un çoğuludur. Maddi varlığımızı parçalamak ne kadar yanlışsa, manevi varlığımızı parçalamak da o kadar yanlıştır. Bundan dolayı iş ahlakı, ticaret ahlakı, üretim ahlakı, tüketim ahlakı, meslek ahlakı gibi tasnifler yeniden ele alınmaya muhtaçtır. Hatta bu tasnifler zaman zaman piyasanın gayr-i ahlaki işleyişi için istismar edilmektedir.

Saygıdeğer iş adamları, sanayiciler, üretim peşinde koşan kardeşlerim,

Bugün bu piyasaya direnecek tek güç İslam'dır. Bugün ilayı kelimetullah, insanı ve tabiatı öğüten bu piyasayı değiştirmektir. Bugünün en büyük cihadı, bu piyasaya ahlakı ve helali taşımaktır. Bugün müminin en büyük vazifesi bu masalın figüranlığını reddedip onu tersyüz edip meselin kahramanlığına soyunmak; yani helalin ve ahlakın peşine düşmektir. Nitekim İslam'ı yeryüzüne yayanlar, zahid dervişler ve salih alimlerden çok o meselin kahramanı olan sadık tacirler olmuştur. Onlar helal ve temiz olanı alıp sattılar. Gittikleri hiçbir yeri, el attıkları hiçbir şeyi kırmadılar, bozmadılar. Ve sadık tacirler, gittikleri yere, iman ve İslam'dan önce helali ve ahlakı taşıdılar. Helali ve ahlakı görenler iman ve İslam ile müşerref oldular.

Bugün kurtuluşun biricik yolu masaldan kaçmak ve mesele sığınmaktır.

Sözlerimi, konuşmamın başında Kur'an-ı Hakim'den okuduğum Beled suresinin ilk ayetlerinin verdiği mesajla bitirmek istiyorum.

Yüce Rabbimiz; Hazret-i Peygamber'in içinde yaşadığı mukaddes beldeye, anneye, babaya ve çocuğa kalem ederek, insanı bir 'kebed' yani bir zorluk ve sıkıntı içinde yarattığını ifade buyuruyor. 'Kebed'in yani bütün zorluk ve sıkıntıların yeryüzünde iki sebebi vardır. Bütün sebep iki tutku, iki ihtirastır. Birisi fevkinde, üstünde hiçbir

kudret tanımayan güç tutkusu, diğeri detek gayesi yığın yığın servet harcamak olan tüketim tutkusudur.

Bütün kebedleri yenmenin bütün sıkıntıların üstesinden gelmenin yolu 'akabe'yi aşmaktan geçer. Nedir akabe, onu aşmanın yolu nedir peki?

Akabeyi aşmanın yolu her türlü mal, servet ve şehvetin esaretinden ve boyunduruğundan kurtulmak, azad olmaktır.

Başka? Kıtlık ve darlık gününde yanbaşındaki yetimi doyurmak ve fakirden fakir olan miskinlere yardım etmekten geçer. Ve sabırla direnme ve merhametle kuşanma... Bunlar da bizi 'akabe'den geçirecek olan anahtar kavramlarımızdır.

Arılar dünyasının kasvetli ve meş'um dünyasından, arılar meselinin aydınlık ve meymenetli dünyasına hicret ettiğimiz gün, nefes almamızı zorlaştıran bütün 'kebed'lerden, zorluklardan, sıkıntılardan kurtulabiliriz.

Hepinizi muhabbetle selamlıyorum.

*Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği, 4. Türkiye İş Ahlakı Zirvesi Açılış Konuşması, 3.11.2018 Cumartesi, Haliç Kongre Merkezi, İstanbul